

ВПЛИВ КУЛЬТУРНИХ КОНФЛІКТІВ НА ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Олена Гречановська¹, orcid.org/0000-0002-8342-5017, e-mail: stellamondo05@gmail.com

1. Вінницький національний технічний університет, Вінниця

У статті розкривається проблема культурних конфліктів серед студентської молоді та їх вплив на освітній процес. Проаналізовано поняття «культурний конфлікт» з погляду вітчизняних та зарубіжних науковців, пропонуються методики з визначення рівнів культурного конфлікту серед студентів.

Метою статті є аналіз та визначення причин і проявів культурних конфліктів серед молоді за допомогою психолого-педагогічних методик і тестів.

Відображено психологію юнацького віку, характерною рисою якого є посилення свідомих мотивів поведінки. Це період великої активності у фізичному, психологічному та розумовому розвитку молоді людини, коли вибудовуються власні погляди на життя, і цей період є доволі складним через вплив на сприйняття інших культур. Звертається увага на важливість гуманітарних дисциплін у закладах вищої технічної освіти та їх значення у формуванні толерантного ставлення до інших етносів. На прикладі дисципліни «Психологія особистості» показано форми роботи зі студентами, що впливають на їх розуміння культурного конфлікту. Описується значення тестування та тренінгів під час формування толерантного ставлення до інших культур. Подаються результати методик на визначення індексу толерантності (визначення високого, середнього та низького рівнів толерантності) та типів етнічної ідентифікації (етнонігілізм, етнічна ідентиферентність, позитивна ідентиферентність, етнотероризм, етноізоляціонізм, етнофашизм). За результатами застосування згаданих методик надається опис заняття з елементами тренінгу, метою якого є допомога студентам подолати власні упередження щодо інших етносів і соціальних груп, сприяння формуванню міжкультурного спілкування та сприйняттю інших національностей, їх культурних особливостей.

Перспективами дослідження є подальше впровадження різноманітних методик і тренінгів щодо визначення культурних конфліктів серед студентської молоді в освітньому процесі, де студенти є активними учасниками. Це буде сприяти розумінню проблеми та запобіганню культурного конфлікту.

Ключові слова: культурний конфлікт; культура; конфлікт; гуманітарні дисципліни; етнічна ідентифікація; толерантність.

Постановка проблеми. Реформи та євроінтеграційні процеси, що сьогодні відбуваються, пересікаються з різними сферами життя людини та спонукають молодь до полікультурного існування. Але чи готова молодь до таких процесів, не втрачаючи власної національної ідентифікації, не створюючи конфліктів, зберігаючи свою культуру? Культура є тим елементом, що об'єднує людей і допомагає їм відчувати належність до відповідної групи, але при цьому може виникати небезпека неповаги до інших культур та етнічних груп. Сьогодні особливо гостро стоїть це питання, оскільки заклади вищої освіти є полікультурними, об'єднують молодь різних національностей. Нерозуміння іншої культури може призвести не лише до ускладнення процесу інкультурації, а й до культурних конфліктів, що не дасть змоги повноцінно отримувати освіту.

Конфлікти можуть виникати від об'єднання двох чинників: людей і соціального середовища. Наша особистість, минуле, почуття, характер, стать, культурне виховання, освіта, самоконтроль й інше – усе разом зумовлює нашу реакцію на конфлікт. Особливості конкретного середовища (культурні норми та правила, закони, наявність носіїв влади чи інших третіх сторін, панування жорстокості, вільний обіг зброї, кодекс честі, температурний фон тощо) також впливають на розвиток конфлікту (Коулман, & Фергюсон, 2016, с. 27). Отже, можемо відзначити, що на розв'язання конфлікту через призму зв'язку людини і суспільства впливає культура, адже культура формує суспільство. Тому заклад вищої освіти має бути спрямований на формування фахівця, який здатен знайти спільну мову та сприймати людей різних національностей та етносів, не втрачаючи поваги до власної національності та культури. Розпочинаючи з перших курсів, важливим є визначення у студентів рівня сприйняття інших культур і запобігання розвитку виникнення культурних конфліктів у молодіжному середовищі.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Проблема культурного конфлікту турбує як

вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зокрема, вперше термін «культурний конфлікт» застосував Дж. Г. Пітт-Ріверс (1927) і розглянув його через проблеми протистоянь між людськими расами; через призму соціологічної думки та створення культурного конфлікту, зростання злочинності та девіантної поведінки описав В. Корнблум (2011); конфлікт як деструктивний і конструктивний підхід до розв'язання культурного конфлікту обґрунтував Д. Новара (2017); відмінність культурних цінностей і переконань, що служать предметом розбіжностей між людьми, визначив американський соціолог Дж. Тернер (2006) з Каліфорнійського університету; на зіткненні культур як особливому різновиді культурного контакту наголошував О. Висоцький (2008), проблему конфлікту культур та толерантності розкривав у своїх роботах Є. Бистрицький (2003); на проблемі культурної та релігійної ідентичності, що стане джерелом конфліктів у світі, наголошував С. Хантингтон (2003) та інші.

Метою статті є аналіз та визначення причин і проявів культурних конфліктів серед молоді за допомогою психолого-педагогічних методик і тестів.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи поняття культурного конфлікту не можемо не погодитися, що такий конфлікт може відбуватися внаслідок «відмінностей культурних цінностей і переконань, які служать предметом розбіжностей між людьми», також культурні конфлікти можуть загострюватися, коли йдеться про політичні дії, особливо на макрорівні. Такі конфлікти доволі важко розв'язати, оскільки сторони розходяться у своїх переконаннях (Тернер, 2006).

Аналізуючи поняття конфлікту культур деякі науковці вважають, що очевидним є те, що «культурні традиції (локальні форми життя) чинять невидимий опір, зберігаючи ідентичність у різних тоталітарних практиках культурного переслідування, і мають здатність швидко відроджуватися за сприятливих умов. Інакше кажучи, загибель локальної форми культурного життя, зникнення здатності її носіїв до її відтворення є найглибшою, останньою межею можливого насильства. З цього погляду, тотальний контроль загальних умов людського існування та спілкування є лише поверхневим проявом феномена тоталітарного насильства. Є. Бистрицький (2003) вважає, що конфлікти культур – це насильство, яке не відає страху власної смерті: культурна людина втрачає сенс життя разом із можливою загибеллю власного життєвого світу. Тобто, конфлікт культур розглядається в політичному полі, але при цьому потрібно зауважити, що важливим чинником недопущення описаних наслідків культурного конфлікту є розуміння інших культур, конструктивне вирішення конфліктів, що має формуватися в процесі здобуття освіти та виховання особистості.

Розглядаючи культурний конфлікт також погоджуємося з теорією, що він бере свій початок, коли протилежні норми створюють можливість для відхилення та зростання злочинності в девіантних субкультурах. Нав'язані державою культурні цінності людям, що їх не розділяють (більшість нав'язує свої цінності меншості), сприяють процвітанню нелегальних осередків, які дають змогу обходити ці закони (Корнблум, 2011). Описаний підхід до поняття культурного конфлікту є доволі актуальним, якщо мова йде про студентську молодь. Субкультури стали основою молодіжного життя та виховання, тому в молодіжному середовищі загроза виникнення культурного конфлікту є доволі високою.

Велику роль відіграють психологічні особливості вікової категорії студентів. Психологію юнацького віку не розглядали спеціально як окрему вікову категорію. Вперше юнацький вік не відніс до дитячого Л. Виготський, який чітко розмежував дитинство та дорослість. Психолог зазначав, що вік від 18 до 25 років становить швидше «початкову ланку в ланцюзі дорослих віків, ніж завершальну ланку в дитячому розвитку», також він вперше назвав юність «початком зрілого життя» (Виготський, 1984). Надалі цю традицію було продовжено вітчизняними вченими.

На думку багатьох дослідників, студентський вік є сенситивним періодом для розвитку основних соціогенних потенцій людини, а вища освіта чинить величезний вплив на психіку людини, розвиток її особистості, адже, за сприятливих умов в процесі здобуття вищої освіти, у студентів розвиваються всі рівні психіки. Вони визначають спрямованість розуму людини, тобто формують устрій мислення, що характеризує майбутню професійну спрямованість особистості. Отже, для успішного навчання в закладах вищої технічної освіти потрібно мати досить високий рівень загального інтелектуального розвитку, зокрема сприйняття, пам'яті, мислення, уваги, рівня володіння певним колом логічних операцій.

Час навчання у ЗВО збігається з другим періодом юності або першим періодом зрілості, який відрізняється складністю становлення особистісних рис. Характерною рисою морального розвитку в цьому віці є посилення свідомих мотивів поведінки. Помітно зміцнюються ті якості, яких не вистачало повною мірою в старших класах, – цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціатива, вміння володіти собою. Зростає інтерес до моральних проблем (цілей, способу життя, обов'язку, кохання, вірності тощо). Разом з тим, фахівці в сфері вікової психології та фізіології відзначають, що здатність людини до свідомої регуляції своєї поведінки в 17–19 років розвинута в

неповній мірі. Нерідко їхній поведінці притаманні невмотивований ризик, невміння передбачити наслідки своїх учинків, в основі яких можуть бути не завжди гідні мотиви. Так, В. Лісовський відзначає, що 19–20 років – це вік безкорисливих жертв і повної самовіддачі, але й нерідких негативних проявів (Яворовська, & Камишнікова та ін., 2013, с. 12). Вплив на появу негативних проявів проявляється в проблемах, що залежать від самооцінки, соціалізації, адаптації, емоційної стійкості особистості, яка опинилася в новому для неї середовищі, тобто перехід з загальноосвітнього навчального закладу до ЗВО.

Також потрібно зазначити, що період розвитку особистості (18–25 років) характеризується багатовимірними складними процесами подолання вікової кризи, коли молода людина прагне отримання дорослої ідентичності, іншого бачення світу, розуміння свого «Я». При вдалому розвитку своєї ідентичності особистість розуміє, хто вона і в якому напрямку хоче розвиватися. Молода людина в цей час перебуває в пошуках конструктивного формування себе як особистості в цілому, так і в професійному напрямку, тобто, вона сама себе формує і обирає шлях, який є найбільш сприйнятливим для неї та суспільства. Така молода людина майже не піддається впливу субкультур чи девіантній поведінці.

При несприятливому розв'язанні вікової кризи молода людина відчуває невпевненість і страх, сумнівається в собі та в своєму місці в групі, що спричиняє різкі коливання самооцінки, ускладнює адаптацію до нового соціального середовища та, відповідно, соціалізацію. Така особистість може проявляти агресивність щодо інших, хто не сприймає її уподобань, зокрема й культурних, що може стати причиною виникнення культурних конфліктів в студентському середовищі.

Віковий період, який припадає на момент перебування молодої людини у закладі вищої освіти, є важливим у формуванні особистості в цілому. Це період великої активності в фізичному, психологічному та розумовому розвитку молодої людини, коли формуються власні погляди на життя, тому він є доволі складним. Економічна та соціальна нестабільності в суспільстві дають поштовх до загострення конфліктів (внутрішньо особистісних, міжособистісних, міжгрупових, міжетнічних та інших) серед молоді. Заклад вищої освіти відіграє одну з вирішальних ролей в налагодженні гармонізації між студентом та його оточенням, професійним майбутнім, тому важливу роль у формуванні фахівця відіграють дисципліни гуманітарного циклу (Гречановська, 2018, с. 97). Гуманітарні знання допомагають юнацтву досконаліше пізнати власну культуру та зрозуміти чужу, сформувати здатність орієнтуватися в полікультурному просторі, аналізувати субкультурні течії, запобігати та вирішувати конфлікти.

У своїй практиці, під час занять з «Психології особистості» (2-й курс) формуємо в студентів розуміння культурного конфлікту, його можливих наслідків і шляхів запобігання. В процесі заняття намагаємося з'ясувати схильність молоді до культурних конфліктів і агресії, запобігти їх проявам та сформувати у студентів розуміння конструктивних дій під час культурного конфлікту. Для того, щоб зацікавити студентів, під час викладення складного теоретичного матеріалу застосовуються методи активного навчання, тестування та тренінгові вправи.

Тестування під час занять розглядається як методичний інструмент, що дає змогу поглибити знання та зрозуміти їх практичне застосування. Також важливим фактором є те, що студентам самим цікаво дізнатися інформацію про себе та проаналізувати те чи інше психологічне явище.

Тренінг – це доволі багатогранна інноваційна технологія навчально-виховної роботи, яка, завдяки знанням і досвіду її учасників, забезпечує розвиток навичок і життєвих компетенцій, за рахунок створення позитивної емоційної атмосфери в групі. В освітньому процесі тренінги застосовуються як поєднання різних технологій і форм роботи, що також створюють можливості поділитися власним досвідом, позбутися психологічного напруження чи невпевненості в своїх вчинках. Також тренінг є ефективним засобом у роботі з дорослими для засвоєння не лише знань, а й отримання емоційного досвіду.

Заняття з елементами тренінгів переслідують мету:

- *когнітивно-розвивальну* – засвоєння гуманітарних знань і правильне застосування їх на практиці, в колективній співпраці; набуття навичок спілкування, безконфліктної взаємодії та асертивності у спілкуванні; формування гуманістичних відносин «людина – людина»; розкриття творчого потенціалу студента та креативності мислення;

- *психологічно-корегувальну* – розвиток здатності професійної рефлексії й емпатійності у відносинах; мотивація до навчання та опанування професії; навички безконфліктної взаємодії в колективі; вміння адаптації та корегування самооцінки (Гречановська, 2018, с. 217).

Для визначення рівня схильності до культурних конфліктів та з метою визначення типу етнічної ідентичності для відхилення загрози конфліктів з представниками інших культур була застосована

методика експрес-опитування «Індекс толерантності»» (О. Кравцова, Г. Солдатова, О. Хухлаєв, Л. Шайгерова) та методика «Типи етнічної ідентифікації»» (Г. Солдатова, С. Ришова).

Методика експрес-опитування «Індекс толерантності»» дає змогу визначити рівні толерантності, що охоплюють низький рівень, який свідчить про високу інтолерантність особистості та її інтолерантних установок до навколишнього світу; середній рівень, що поєднує толерантні та інтолерантні риси особистості й застосування їх в різних соціальних ситуаціях; високий рівень демонструє яскраво виражену толерантність, але якщо показники цього рівня наближаються до верхньої межі, це може свідчити про «розмивання кордонів» та може бути пов'язане з психологічним інфантілізмом, тенденцією до байдужості, поблажливості або потурання. В процесі досліджень основна увага для якісного аналізу толерантності зверталась на субшкали методики, за якими визначається етнічна та соціальна толерантність, а також толерантність як риса особистості. За отриманими результатами були виявлені студенти, що можуть проявляти схильність до культурних конфліктів. У опитуванні прийняв участь 71 респондент з 2-го курсу Вінницького національного технічного університету. Результати досліджень проілюстровано гістограмою на рисунку 1.

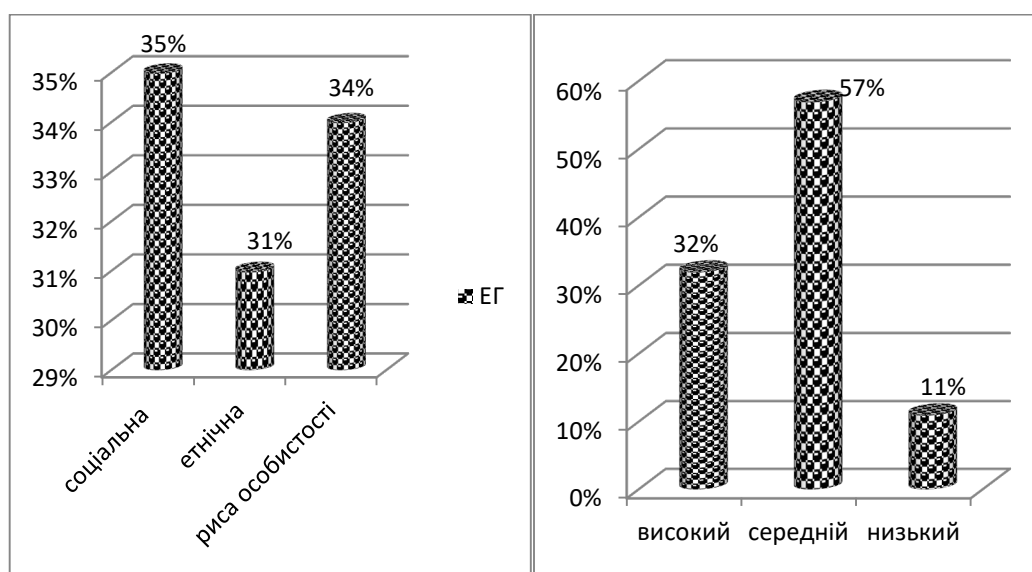

Рисунок 1 – Гістограма рівнів толерантності

Результати методики дали змогу визначити ставлення студентів до навколишнього світу та людей, також з'ясували, що 35% студентів проявляють толерантне ставлення до різних соціальних груп (меншин, злочинців, психічно хворих людей і ін.); 31% опитаних проявляють толерантне ставлення до інших етнічних груп та у сфері міжкультурної взаємодії; толерантність як риса особистості присутня у 34% респондентів. Отримані дані дають можливість зробити висновки, що значна кількість студентів толерантно ставиться до інших культур.

Важливими є результати досліджень з визначення типів етнічної ідентифікації, що дали можливість визначити ставлення до національних і культурних відносин. Результати ілюстровано гістограмою (рис. 2).

Отже, за даними гістограми визначили: 3% студентів схильні до етніцизму, що є однією з форм відходу від власної етнічної групи й пошуку соціально-психологічних ніш не за етнічним критерієм; 20% не відчують етнічної належності, не визначають її меж і вважають її неактуальною; 64% опитаних мають позитивну етнічну індивідуальність, що характеризується позитивним ставленням до власного народу та до інших народів; 4% студентів можуть проявляти агресію у безневинній вербальній формі до інших етносів, відчувати напруженість і роздратування у спілкуванні з іншими етносами; 7% респондентів впевнені в перевагах власного народу над іншими; 2% готові вдаватися до будь-яких дій для захисту етнічних інтересів. Результати опитування показали, що більшість студентів (87%) не схильні до проявів культурних конфліктів.

Проаналізувавши дані методик для кращого розуміння культурних конфліктів, що можуть виникнути у повсякденному житті, було проведено заняття з елементами тренінгу «Експрес». Студентам роздавався список «пасажирів купе» з різних етнічних і соціальних груп. Завдання було визначити тих людей зі списку, з якими вони хотіли б їхати в одному купе та з якими категорично

відмовлялися бути в одному купе. Студенти спочатку аналізували кожен список індивідуально та аргументували свою думку. Після цього студенти об'єднувалися по 3 «пасажирів» одного купе та мали обрати собі одного супутника з запропонованого списку, з яким вони мали б бажання їхати, та одного із списку, який був би небажаним у їхньому «купе». Команда спільно приймала рішення та аргументувала свій вибір. Метою такого заняття з елементами тренінгу є допомога студентам подолати власні упередження щодо інших етносів і соціальних груп, щодо формування міжкультурного спілкування та сприйняття інших національностей, їх культурних особливостей. Така командна робота сприяє розумінню проблем, що можуть виникати у повсякденному житті та сприяє прийняттю рішень.

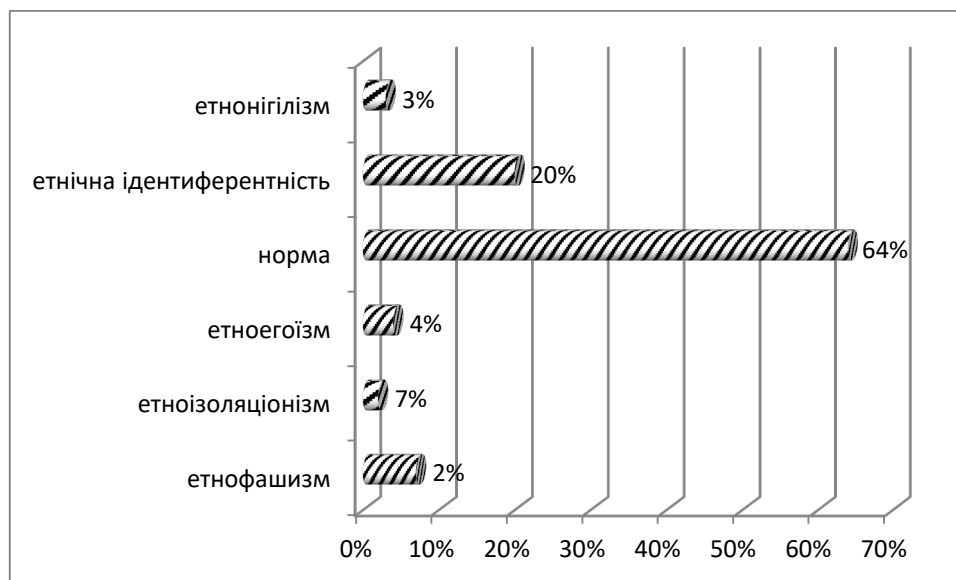

Рисунок 2 – Гістограма визначення етнічної ідентифікації

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Отже, проаналізувавши культурні конфлікти та небезпеку їх проявів серед молоді, можна вважати їх одним із факторів, що не сприяють освітньому процесу в закладах вищої освіти. Вікова категорія студентів, що отримують освіту у ЗВО, є доволі вразлива та піддається різноманітним впливам, що можуть сприяти негативному ставленню та проявам агресії до інших етносів та культур. Важливим залишається формування здатності майбутніх фахівців технічних спеціальностей оволодіти знаннями та навичками, що допоможуть їм вільно орієнтуватися та спілкуватися в полікультурному просторі, здатності до інкультурації, протистояти атнигуманістичним тенденціям і толерантно підходити до розв'язанням проблем стосовно культурних відмінностей.

Застосування методик, тестів та тренінгів, де студенти є активними учасниками, сприятиме їх розумінню проблеми культурного конфлікту. Адже серед різноманітних впливів масової культури, субкультури, Інтернету, засобів масової інформації, телебачення та ін. молодь не завжди може правильно для себе обирати інформацію та напрям розвитку. Тому важливо для вирішення цієї проблеми використовувати освітній процес. Дана проблема є доволі актуальною не лише на теренах нашої країни, тому вимагає глибокого вивчення та подальших наукових досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Бистрицький, Є. К. (2003). Конфлікт культур і філософія толерантності. У кн. *Ідея культури: виклики сучасної цивілізації*. Київ: Політична думка.
- Гречановська, О. В. (2018). *Педагогічна система формування конфліктологічної культури у майбутніх фахівців технічних спеціальностей*: монографія. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ».
- Коулман, П. Т. & Фергюсон, Р. (2016). *Результативний конфлікт*, пер. з англ. Інни Софієнко. Київ: Наш Формат.
- Яворовська, Л. М., Камишнікова, Р. Ф., Поліванова, О. Є., Яновська, С. Г. & Куделко, С. М. (2013). *Психологічні особливості студентського віку. На допомогу кураторам*. Вип. 3. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- Kornblum W. (2011). *Sociology in a Changing World*. Cengage Learning.

- Novara D. (2017). La grammatica dei conflitti. *L'arte maieutica di trasformare la contrarietà in risorse*. Sonda.
- Pitt-Rivers G. H. (1927). The Clash of Cultures and the Contact of Races. *An Anthropological and Psychological Study of the Laws of Racial Adaptability, with special reference to the depopulation of the Pacific and the government of subject races*. London.
- Turner J. H. (2006). *Sociology*. Englewood Cliffs, NJ: Pearson-Prentice-Hall.

REFERENCES

- Bystrytskyi, Ye. K. (2003). Konflikt kultur i filosofiiia tolerantnosti [The conflict of cultures and the philosophy of tolerance]. *U kn. Ideia kultury: vyklyky suchasnoi tsyvilizatsii*. Kyiv: Politychna dumka. [in Ukrainian].
- Hrechanovska, O. V. (2018). *Pedahohichna systema formuvannia konfliktolohichnoi kultury u maibutnikh fakhivtsiv tekhnichnykh spetsialnostei* [Pedagogical system of formation of conflict culture in future specialists of technical specialties]: monohrafiia. Vinnytsia: TOV «TVORY». [in Ukrainian].
- Kornblum W. (2011). *Sociology in a Changing World*. Cengage Learning. [in English].
- Koulman, P. T. & Ferhiuson, R. (2016). *Rezultatyvnyi konflikt* [Resultant conflict], per. z anh. Inny Sofiienko. Kyiv: Nash Format. [in Ukrainian].
- Novara D. (2017). La grammatica dei conflitti. *L'arte maieutica di trasformare la contrarietà in risorse*. Sonda. [in Spanish].
- Pitt-Rivers G. H. (1927). The Clash of Cultures and the Contact of Races. *An Anthropological and Psychological Study of the Laws of Racial Adaptability, with special reference to the depopulation of the Pacific and the government of subject races*. London. [in English].
- Turner J. H. (2006). *Sociology*. Englewood Cliffs, NJ: Pearson-Prentice-Hall. [in English].
- Yavorovska, L. M., Kamyshnikova, R. F., Polivanova, O. Ye., Yanovska, S. H. & Kudelko, S. M. (2013). *Psykhologichni osoblyvosti studentskoho viku. Na dopomohu kuratoram* [Psychological features of student age. To help curators]. Vyp. 3. Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi universytet imeni V. N. Karazina. [in Ukrainian].

Олена Гречановська – доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри філософії та гуманітарних наук, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: stellamondo05@gmail.com.

THE INFLUENCE OF CULTURAL CONFLICTS ON THE EDUCATIONAL PROCESS IN TECHNICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Olena Hrechanovska – Doctor Sciences (Pedagogical), Associated Professor, Associated Professor of the Chair Philosophy and Humanities, Vinnytsia National Technical University, Vinnitsa, Ukraine, e-mail: stellamondo05@gmail.com.

The article reveals the problem of cultural conflicts among student youth and their impact on the educational process. The concept of «cultural conflict» is analyzed from the point of view of domestic and foreign scholars, methods for determining the levels of cultural conflict among students are proposed.

The aim of the article is to analyze and determine the causes and manifestations of cultural conflicts among young people using psychological and pedagogical methods and tests.

The psychology of adolescence is reflected, the characteristic feature of which is the strengthening of conscious motives for behavior. This is a period of great activity in the physical, psychological and mental development of a young person, when building their own views on life, and this period is quite difficult, which has an impact on the perception of other cultures. Attention is drawn to the importance of the humanities in technical institutions of higher education and their importance in the formation of tolerance towards other ethnic groups. The example of the discipline «Psychology of personality» shows the forms of work with students that affect their understanding of cultural conflict. The importance of testing and training in the formation of a tolerant attitude towards other cultures is described. The results of methods for determining the index of tolerance (determination of high, medium and low level of tolerance) and types of ethnic identification (ethnonigilism, ethnic identity, positive identity, ethnoegoism, ethnoisolationism, ethnofascism) are presented. Based on the results of the presented methods and their results, a description is provided with elements of training, which aims to help students overcome their own prejudices against other ethnic groups and social groups, the formation of intercultural communication and perception of other nationalities, their cultural characteristics.

Prospects for the study are the further introduction of various methods and training to identify cultural conflicts among student youth in the educational process, where students are active participants and their introduction will help to understand the problem and prevent cultural conflict.

Key words: cultural conflict; culture; conflict; humanities; ethnic identification; tolerance.

Дата надходження статті до редакції: 09 вересня 2020 р.